

UNHA VISIÓN SISTÉMICA DAS TRADUCIÓNS DE CUNQUEIRO NO *FARO DE VIGO*

Iago Castro Buerger
Universidade de Vigo

Resumo

Hoxe en día, ninguén pon en dúbida a centralidade de Álvaro Cunqueiro na historia do sistema literario galego, aínda que non sempre foi así. Hai algúns aspectos da obra de Cunqueiro como xornalista e tradutor que non foron analizados con fondura abonda pero que son relevantes porque conforman o macrotexto cunqueiriano.

Palabras clave: Historia do sistema literario galego; Álvaro Cunqueiro

Abstract

The centrality of Alvaro Cunqueiro in the history of the Galician literary system is unquestioned today even though this has not always been the case. There are some aspects of Cunqueiro's work as a journalist and translator that have not been analyzed in full depth. These are relevant aspects because they conform the Cunqueiran macro-text.

Key words: History of the Galician literary system; Álvaro Cunqueiro

1. Introducción

Ninguén dubida hoxe da centralidade que ocupa a obra de Álvaro Cunqueiro na historia do sistema literario galego, aínda que, como veremos, isto non fose así sempre. Proba disto son os numerosos e afortunados estudos que a crítica realizou a propósito da súa obra poética, dramática e narrativa. Con todo, penso que existen algunhas lagoas no referido á súa obra xornalística e ó seu traballo como tradutor, eidos nos que a crítica non ten afondado abondo e que veñen a conformar de seu o macrotexto cunqueiriano.

De feito, e xa centrados no miolo das traducións, alén da existencia dalgunhas senlleiras achegas de moito valor como as de González Gómez (1990, 2003) e Pazos Balado (1991), ata o de agora non se analizou a relación dos poemas traducidos ó galego coa creación propia do mindoniense, nin tampouco as funcións que desenvolveron estes versos anosados no sistema literario galego: non existe aínda unha edición completa dos textos traducidos por Cunqueiro. Isto vén a confirmar a idea de Even Zohar (1996, p. 60) sobre a posición periférica que ocupa a tradución dentro dos estudos literarios.

Vémonos, xa que logo, na necesidade de revisarmos os fenómenos de importación como elementos de notable importancia na conformación e no devir histórico da rede de relacións que entendemos por literatura, e máis no caso galego como indica Figueroa (2001, p. 150):

Os campos literarios configuran procesos históricos que implican ás veces cambios de bastante rapidez, relativa polo menos. Interesa polo tanto analizar non só dende que sector se importa, senón en que momento se importa. En Galicia resulta de interese particular o estudo da evolución das estratexias de importación e das funcións sucesivas ou simultáneas que se lle atribuíron ou atribúen: lingüísticas, literarias, de prestixio (coñecemento e recoñecemento) etcétera. No caso de literaturas nadas en culturas minoritarias moi en precario, pero que logran irse consolidando, as funcións de importación evolucionan paralelamente, e o seu estudo contribúe a definir a propia historia desas literaturas.

A cerna do noso traballo será, pois, analizar o contexto en que se producen as traducións de Álvaro Cunqueiro no *Faro de Vigo*, ver o lugar que ocupa o importador dentro do sistema e, finalmente, explicar os criterios de selección dos textos importados así como as funcións que podemos asignar a estas traducións nun sistema literario menor como o galego.

2. A tradución na Galicia da posguerra

González Millán (1995, p. 64-65) afirma que unha historia da tradución ó galego amosa as mesmas dificultades có proceso histórico do desenvolvemento de Galicia coma un espazo cultural e social. A conformación e afianzamento do sistema implica unha evolución parella da creación propia e mais as importacións, como se pode comprobar de irmos á nosa experiencia medieval.

Deste xeito, o silencio obrigado despois da Guerra Civil en Galicia chegou tamén ó eido da tradución que, igual cá creación autóctona, tivo que se acubillar na outra beira do Atlántico. Así, en 1946 unha serie de traducións de Plácido R. Castro, Lois Tobío e mais F. M. Delgado Gurriarán foron premiadas nun certame literario organizado pola Federación de Sociedades Galegas da Arxentina, e publicadas tres anos despois na editorial Alborada de Bos Aires co título de *Poesía inglesa e francesa vertida ao galego*, hoxe felizmente reeditada (2005). Mentres, na Galicia interior fáse reactivando devagar o traballo que emprenderan con anterioridade as Irmandades da Fala e a Xeración Nós, ambos os dous grupos perfectamente conscientes da importancia da tradución para o afianzamento do sistema literario galego en xeral e de determinados xéneros en particular, como demostra a tradución dos irmáns Vilar Ponte e Plácido Castro de *Dous folkdramas* de Yeats en 1935. Foi a par-

tir da década de 1950, coa licenza para certas alegrías culturais co mínimo afrouxamento do réxime, cando se retomaron as angueiras importadoras arredor dos dous eixes que tentaron vertebrar o galeguismo interior, a revista *Grial* e a editorial Galaxia. Porén, malia esta lene recuperación ou resistencia, o sistema literario galego seguía arrastrar os indicadores de subalternidade que enumera González Millán (1994, p. 72):

O subdesenvolvemento de determinados rexistros literarios, a deficiente institucionalización social do discurso literario, o impacto da diglosia sociocultural e das condicións de dependencia económica e política, a multifuncionalidade do discurso literario, a subordinación institucional con respecto a outros sistemas literarios, as dificultades no proceso de recepción da produción literaria causadas polas mesmas condicións de subalternidade, a fixación temática das macrometáforas que obstaculizan o desenvolvemento e a dinámica dos mundos imaxinarios utilizados nos diversos rexistros literarios e, finalmente, unha deficiente mobilidade xenérica.

Todas estas características pódense rastrexar desde o mesmo momento fundacional da literatura galega moderna no século XIX, mantivéronse apenas alterados ata 1975 e chegan boa parte delas ata estes días. Non resultará estraño a ninguén, polo tanto, que coloquemos a etiqueta de periférica e marginal tanto á literatura como á sociedade galega entre 1940 e 1980, e que entendamos que cando estas se senten ameazadas desenvolven estratexias de resistencia moito máis conscientes, entre as cales están evidentemente as traducións, con maior incidencia nun contexto como o galego ca naquelas «sociedades canónicas, nas que os textos traducidos desempeñan tan só un papel secundario en relación coa produción textual endóxena» (González Millán, 1995, p. 66).

Ademais, á subalternidade evidente do sistema literario galego desde a súa conformación moderna, súmaselle durante a ditadura a actividade constante da censura, que, como afirma Lambert (1999, p.269), en moitas sociedades é máis estrita coa produción autóctona que coa tradución. Proba disto son as dificultades que pasou o *Hamlet* do propio Cunqueiro para se difundir e representar, que como o mindoniense relata, conseguiu por fin autorización en Madrid «porque o censor coidou que era unha versión do *Hamlet* de Shakespeare!!!» (2003, p. 158).

Por estas razóns cómpre unha acesa gabanza daqueles homes e mulleres que desde iniciativas individuais, alentadas ás veces polas xa coñecidas e modestas empresas galeguistas pero sempre en circunstancias adversas, puxeron a funcionar os seus coñecementos de linguas e gustos literarios a prol do noso feble sistema literario, e conseguiron así traer ó galego numerosas obras de diferentes xéneros e épocas (Noia Campos, 1995, p. 50-53) co gallo de

faceren do galego unha lingua vehicular normal neste lento proceso de recuperación cultural. Dentro deste movemento de resistencia desenvolveu un papel abofé sobranceiro e silencioso Álvaro Cunqueiro, tradutor prolífico desde unha posición e cunhas intencións ben particulares que analizaremos devagar.

3. A traxectoria do Cunqueiro tradutor

Álvaro Cunqueiro xa amosara antes da Guerra Civil o seu gusto por verter poemas ó galego; de feito, no número 130 da revista *Nós* (1934) atopamos o seguinte titular: «Hölderlín. Traduzóns e nota de A. Cunqueiro». Velaquí o primeiro testemuño do que se ha converter nunha prolífica xeira de traducións do mindoniense, protagonizado ademais por quen para a crítica é «o maior referente poético do noso autor» (Costas González, 1991, p. 36) ou «o modelo de clasicismo poético para o noso autor» (Fernández del Riego, 1991, p. 180)

O estudoso da obra traducida por Álvaro Cunqueiro, Xesús González Gómez (1990, p. 43), non dá con máis traducións “públicas” ata a década de 1950, unha vez que a presión da ditadura se afrouxa un algo e permite certas “alegrías” culturais. No entanto, a angueira tradutora non se arredara en ningún momento do escritor, como verificamos de irmos ó seu epistolario (2003, p. 59). A reaparición do Cunqueiro tradutor prodúcese no suplemento cultural de *La Noche*, e tamén en revistas arxentinas como *Galicia Emigrante*. Pero foi a partir da década seguinte cando Cunqueiro se animou a traducir para o galego sen descanso:

Pouco a pouco irán aparecendo versións de Cunqueiro de poetas de tódalas partes ao idioma galego, mais será a partir de 1964-1965 cando, ata as vísperas do seu pasamento, case cada semana dará unha tradución ao galego. De poetas ou de textos en prosa. E será no xornal *Faro de Vigo*. (González Gómez, 1990, p. 44)

Efectivamente, a meirande parte das traducións que Cunqueiro fixo públicas áchanse nas páxinas do xornal onde escribiría ininterrompidamente desde a súa chegada á redacción por xullo de 1961 (Armesto Faginas, 1987, p. 240-241) ata o seu falecemento. O feito é que Cunqueiro desenvolvería unha intensa actividade xornalística no *Faro de Vigo*, xa fose como redactor (1961-1964), subdirector (1964-1965) ou director (1965-1970) e sempre columnista, sobranceiramente coa sección de nome “El envés”. Cabo deste labor con máis ou menos pulsión xornalística, nestes anos Cunqueiro asume a coordinación do suplemento cultural semanal do *Faro de Vigo* xunto con Fernández del Riego, o home que máis se esforzou en retornalo ó rego das letras galegas. Nos seus comezos, por volta de 1962, recibirá o nome de “Arte y Letras”, que había perdurar ata que en 1967 se reduciu a “Letras”. A súa

periodicidade nos dous primeiros anos de existencia foi bastante irregular, mais xa acostumaba saír os domingos, día que se converteu en inamovible unha vez que se regularizou a súa publicación a partir de 1964. Este ano tamén é relevante no terreo da lingua galega, xa que a súa presenza vai aumentar progresivamente a partir das illadas mostras que temos dos dous primeiros anos, conforme se ía suavizando devagar a pechazón imposta polo franquismo á representación pública das linguas non oficiais do Estado.

Neste suplemento cultural, cabo das recensións e críticas literarias, Cunqueiro atopou o espazo ideal onde plasmar as súas angueiras tradutoras que ás veces chegaban tamén á columna de “El envés”. No entanto, para a análise do proxecto tradutor do mindoniense ímonos cinguir ó corpus do “Letras”, marco onde rexistramos 502 traducións entre o 19-1-64 e o 14-11-80, e máis concretamente no xénero en que traballou case que en exclusiva, a poesía, con 482 textos. Esta predilección xenérica pode explicarse desde unha perspectiva individual, tendo en conta declaracións do mindoniense onde se declara «ante todo poeta» ou nas que considera que:

Poesía é, esencialmente, o máis profundo. Non só desde o punto de vista do coñecemento e da apreensión do mundo senón que é o resultado da capacidade de soño do home sobre o mundo, sobre as súas raíces, sobre o amor e sobre a morte. (Nicolás, 1994, p. 83)

Mais tamén podemos engadir razóns de orde colectiva –de campo ou sistema segundo atendamos á teoría de Bourdieu (1991, 2004) ou Even-Zohar (1990), pero sempre tomando como punto de partida o dinamismo histórico en que se insire o feito literario– que engarzan co predominio deste xénero na nosa tradición literaria e que González Millán (1994, p. 72) cualificou como «privilexiada percepción da lírica, condicionada en parte por unha concepción esencialista da galeguidade». Esta percepción pode extrapolarse a moitos outros sistemas literarios periféricos ou marxinais, que atopan adoito acubillo no xénero poético primeiro ca na prosa e no teatro.

3.1. De linguas, técnicas e pseudónimos

Malia non ser este un estudo textocéntrico, senón máis ben unha ollada ás traducións de Cunqueiro como importacións culturais ó noso sistema literario, tampouco non queremos deixar de debullar algúns aspectos concretos do traballo propiamente textual realizado polo mindoniense, é dicir, de que linguas traducía e que clases de traducións facía.

En canto ás linguas que traducía directamente para o galego, parece claro que o facía desde o francés, italiano e catalán. Sobre os demais casos, o compañeiro na redacción do *Faro de Vigo* e biógrafo Armesto Faginas opina que «un grande número desas traducións contaron coa axuda –do contrario, non lle sería posible– de persoas que coñecían a lingua do poeta de turno» (1987,

p. 247). Pero os testemuños do propio Cunqueiro fannos pensar que facilmente tiraba para diante coa axuda dun dicionario, tanto co alemán:

Luego sabía un poco de alemán, poco pero lo suficiente para, con el diccionario y con trabajo y unas ciertas dotes de adivinación, haberme metido con Hölderlin especialmente, de quien traduje una cosa. (Nicolás, 1994, p. 150)

coma co inglés, como recollemos do seu epistolario a del Del Riego (2003, p. 101):

Estou traballando nunha tradución de poemas de Lawrence para o segundo número dos cadernos do *Laberinto*. O primeiro xa está próximo a saír. E nun poema “monólogo dunha nai” atopo unha verba “chauting” que non logro nos dicionarios que teño, o *Concise Oxford 1934*, incluído. O verso é: *...as his soul were chauting / A monotonous word of departure away from me*. Coido que en Vigo hai ingleses que me poideran dar unha tradución.

Do que non cabe ningunha dúbida é da existencia de traducións ponte cando descoñecía os idiomas orixinais tales coma o finés, o sueco, o grego, o chinés, o xaponés, o árabe... En moitas ocasións o propio Cunqueiro cita as súas fontes, na maioría dos casos libros de versións inglesas e francesas, mais tamén existen traducións a propósito da publicación de certas antoloxías en castelán da editorial Plaza&Janés na súa colección “Selección de poesía universal”, versións que cando podía cotexaba co orixinal. Outro lugar onde acudía o mindoniense na busca de textos, e que non sempre citaba, eran os suplementos literarios de xornais coma *Le Figaro Literaire*, *Le Monde* e *Il Corriere Della Sera*, case sempre encol da mesa do seu despacho prestos a conectar a lenta cultura galega co que acontecía extramuros.

Sobre o tipo de traducións das que gustaba e facía Cunqueiro temos cumprida análise no estudo de González Gómez (1990, p. 49-95), onde tras peneirar os orixinais de Villon, Lindegren, Emily Dickinson, Whitman, Pound, Verlaine ou Ungaretti coas traducións do mindoniense e, ás veces, con outras versións contemporáneas en galego e castelán, chega á seguinte conclusión:

O escritor galego prefería as versións, ou traducción, que fosen fieis ao orixinal, que dicesen o que dicía o poeta na súa lingua, e que ademais, se aproximase, o maiormente posible, á letra e ao son do orixinal. (1990, p. 52)

Vemos, xa que logo, como a intención primeira de Cunqueiro é manter a idea e a forma do poema orixinal, criterio que utiliza para cualificar de non moi boa maneira as versións das cantigas de Xohan Zorro feitas polo profesor Alvar:

As cantigas de Xohan Zorro hai que traducilas, e ren mais. O xograr ten un cantar craro como a i-auga, e si alguén que traballa sober das cantigas do Zorro quere dar unha interpretación dun verso ou dunha estrofa, hai sempre a pé de páxina cómodos espacios. Pro unha cantiga é un hortus clausus. E si o profesor Alvar busca o fundamento do seu desvío na poesía tradicional castelán, el non estará desviándose en demasía. (*Faro de Vigo*, 22-6-1969, p. 27)

Con todo, respectar a forma e idea do orixinal non sempre lle é posible, e de ter que decidir sempre han pesar máis as imaxes, metáforas, ou ton da lectura primeira, como confesa Cunqueiro co gallo dunha tradución ó castelán da *Comedia* de Dante:

Ángel Crespo danos unha traducción ao castelán en tercetos rimados, o que foi engadir dificultades aínda a unha dificultosa traducción dun texto difícil e complexo. Fai moito tempo que quen estas lineas escribe renunciou, traducindo durante anos cáseque a diario, ao galego, algunhas páxinas do “Purgatorio”, –a parte súa favorita–, a dar os tercetos con rima, preferindo unha traducción que, pola semellanza neolatina das linguas, debe, ás vegadas, aconsonantes e asonantes, e nas que se buscaba, ante todo, esa rápida e breve maneira do fiorentino. Coido que eu seguía mellor o pensamento do Dante, porque non me preocupaba que “cadrace” –na miña provincia a unha cantiga ben rimada dícenlle “ben cadrada” ou “ben comparada”–. (*Faro de Vigo*, 27-7-1975, p. 24)

Deste xeito vemos como o propio Cunqueiro reconece a dificultade de defender os criterios utilizados noutrora, ata o punto que ha facer tamén algunha paráfrase como na tradución do “Gaspar Hauser canta” (González Gómez, 1990, p. 80-83). En definitiva, Cunqueiro tentaba gardar a máxima fidelidade cos orixinais, pero que non pasa de ser a *súa* fidelidade respecto á *súa* lectura –tanto do texto orixinal coma das versións ponte que utilizaba ás veces–. Ó mesmo tempo, estas versións de seu, na lectura de González Gómez (1990, p. 52) van mellorar o orixinal, como é lexítimo expresar de cada lectura propia e diferente, igual que de cada versión dun mesmo poema. Nós dicimos, como estende García Devesa a toda traducción literaria (1996, p. 172-173), que a mellor caracterización das versións de Cunqueiro é sin-

xelamente como lecturas lexítimas que poñen en circulación textos de novo acceso a unha comunidade de lectores.

Verbo da utilización dos pseudónimos por parte de Cunqueiro, é unha práctica que vén de vello. González Gómez (1990, p. 17) data no principio da década de 1940 o nacemento do pseudónimo máis prolífico do mindoniense, Álvaro Labrada. Con este nome asinou o *San Gonzalo* (1945) e mais a *Balada de las damas del tiempo pasado* (1945), e seguirá a utilizalo tanto no *Faro de Vigo* coma noutras publicacións. Outro pseudónimo, Patricio Mor (P.M.), aparece xa na sección “Los días” do xornal vigués en 1961. Mais foi nas páxinas de “Letras” onde estes falsos nomes encheron as críticas e recensións literarias, e tamén sempre as traducións. A resposta a esta angueira albiscámola en dúas correntes de orixe dispar pero que se fusionaban no quefacer de Cunqueiro: a non repetición de sinaturas (algo pouco estético para o xornal, que é dicir o seu traballo); e o seu gusto polas mistificacións (o xogo de espellos, a máscara, a parodia, que é dicir a literatura para Cunqueiro). Así, Manuel María Seoane (MMS) e Álvaro Labrada (AL) asinaron a meirande parte das traducións, aínda que Cunqueiro tamén utilizou a Cristóbal Xordán, Patricio Mor e Ariel García.

Todos estes personaxes son desdobramentos dun mesmo actante coas seguintes características comúns: posuír un enorme dominio das linguas estranxeiras; dispor dunha contrastada sensibilidade literaria e un cultivado gusto polas letras e a poesía estranxeira; moverse no ámbito galeguista, cando menos na orde cultural, por traducir ó galego e non ó castelán que sería máis doado en todos os sentidos.

3.2. A posición de Cunqueiro no sistema literario galego

Antes de entrarmos coas traducións e a súa repercusión no sistema literario galego, cómpre ter en conta que «as opcións de importación veñen condicionadas polas estratexias derivadas da posición no campo literario e que definen a función que se espera do texto ou elemento importado» (Figuroa, 2001, p. 246). Así pois, analizamos o devalar de Cunqueiro entre o centro e a periferia do noso sistema, centrándonos na súa vertente poética por ser este o espazo preferido para a creación propia e a tradución.

Durante o século pasado, a partir da eclosión das vangardas, establecéronse sucesivas loitas entre distintos tipos de repertorios na literatura galega por se erixiren en canónicos, e en todas elas vai ter un gran protagonismo Cunqueiro. En primeiro lugar personificou o triunfo do repertorio neotrobadoresco que se converteu en norma oficial, o que non agradou nada ó mindoniense, que cita esta coma unha das razóns que o afastan da poesía:

En primer lugar yo había dejado de publicar poesía un poco asqueado por todos esos sucesores míos en la poesía neotrovado-

resca. Bouza Brey y yo habíamos caído en eso. Éramos una generación literaria gallega que de pronto conocimos los cancioneros medievales, las canciones de amor, de amigo...; e hicimos, cada cual por su lado, naturalmente. Y entonces, tras nosotros, surgió un movimiento que no hubo poeta en Galicia que no hiciera una canción de amor o de amigo.(...) Lo hacían mucho peor que nosotros. Entonces yo lo dejé de hacer. (Nicolás, 1994, p. 94)

Vemos, xa que logo, que o inminente esgotamento do repertorio ante a repetición dos esquemas do modelo que gozaba da centralidade provoca que Cunqueiro mude este sistema de escritura.

Na década de 1950, reaccionando contra a pervivencia de retallos imaxistas e a supremacía do esgotado neotrobadorismo, un grupo de poetas mozos que comeza a publicar por estes anos pon en voga unha poesía de radical carácter intimista fondamente influenciado pola filosofía existencialista e mais o contexto abafante e reaccionario que os afogaba. Estes mozos foron logo bautizados pola crítica como a “Xeración das Festas Minervais” (Méndez Ferrín, 1990, p. 257-275), e chegaron a formar a chamada “Escola da Tebra” pola razón de case todos eles cultivaren este tipo de poesía. Estoutro modelo de poesía non cativou en demasía a Álvaro Cunqueiro, que tampouco por aí viu motivos para publicar poesía: «Y luego por un poco de pudor; fueron unos años de una poesía muy intimista, y quedo así... » (Nicolás, 1994, p. 94).

Mais esta poesía existencialista deseguida deixou paso á poesía social ou socialrealista, modelo ó que se achegarán tamén a maioría dos poetas da XFM e que se constituíu en escrita oficial durante toda a década de 1960 e a primeira metade da de 1970. O libro capital e emblema deste movemento e no que se proxectou a poesía galega durante longo tempo foi o celeberrimo *Longa noite de pedra* (1962) de Celso Emilio Ferreiro. Este libro, de amplísima difusión e gran coñecemento no seu tempo funcionou como unha nova poética galega para os incipientes escritores, xa que a partir de aquí a poesía foi entendida como compromiso ineludible coa realidade social do momento, o resto quedaba fóra. O coidado formal, a linguaxe poética, situábanse así nun segundo plano fronte á importancia da mensaxe comprometida, e o coloquialismo e mais o prosaísmo crítico erixíronse nos protagonistas deste novo estilo.

Neste contexto Cunqueiro foi situado como un poeta marxinal que personificaba todo o contrario que postulaba o socialrealismo, sobre todo tendo en conta os escuros anos “nacionais” do mindoniense despois do Alzamento, e era caracterizado, xa que logo, como o modelo de normas e valores negativos dentro do subalterno sistema literario galego. Mesmo podemos dicir que tomou parte neste conflito conscientemente desde a súa posición de mar-

xinalidade que se facía patente desde dous estamentos literarios. Por unha parte desde a crítica encargada de canonizar os modelos, como confirman estas palabras sobre a evolución de Cunqueiro dentro do noso sistema:

Cunqueiro comezou cultivando a poesía de uso entón antre os mozos máis ó día, unha poesía dabondo “pura” e algo hermética. Semellaba un poeta de vangarda, proxeitado ao futuro; mais logo ensaiou unhas restauracións –certamente con espírito de evocación histórica, e non de resurrección do pasado–, unhas restauracións de gracias xograrescas, feitizos trovadorescos e falas medievaescas que nolo presentan como un poeta arcaizante. Aínda que co seu “extraño librito” *Mar ao norde* escandalizara a máis dun crítico conservador, impuxo a súa personalidade de poeta novo, e nos poetas inmediatamente posteriores a 1936 escalou como poeta o cimo do prestixio, pasando a ser moeda corrente no mercado de valores literarios e tópico asentado nas conversas dos lectores de poesía, a especie de ser o noso poeta o máis alto do presente galego. Ate que veu a poesía social. Nos citados libros de Cunqueiro non había rastos de denuncia profética; eran absolutamente inúteis para precipitar a transformación da sociedade. Mais era a poesía social a que se impuña, de contra do esteticismo puramente literario. A poesía pura pasou de moda, e Cunqueiro con ela. Os novos vates, despois do desespero existencialista, logran evadirse do seu cárcel interior e poñen o seu verso, como unha ferramenta de demiurgo, ao servicio da construción do futuro, que ten que estar precedida da demolición do presente. Falto de público, Cunqueiro deixa de publicar. De publicar libros de versos. (Carballo Calero, 1975, p. 750)

E por outro lado, entre os propios escritores, o mesmo Celso Emilio protagonizou disputas en torno ós valores de cada modelo –nun enfrontamento aberto con Cunqueiro–, tanto en manifestacións públicas coma nos seguintes versos do poema “Credo” de *Longa noite de pedra*: «Poetas conformistas desta terra / –testicular emporio de esqueletes– / mentres o home loita, chora e sofre, / cantade a violeta, a margarida, / e desfollade a rosa reticente / dos vosos mínimos problemas... / decide sí a todo e medraredes» (Ferreiro, 1989, p. 50-51).

Cunqueiro, como dixemos, era consciente da súa feble posición dentro do sistema e deste xeito optou por un amplo silencio editorial ata a publicación de *Herba aquí ou acolá* no primeiro volume das *Obras Completas*, grazas á recolección de poemas espallados que levou a cabo o poeta Miguel González Garcés. Pero isto non fixo dubidar en ningún momento a Cunqueiro sobre a súa ideoloxía poética:

Si. Esa fue una de las causas por las que dejé de publicar poesía. Pensé que no tenía sentido seguir publicando cuando, como bien dijo Carballo Calero, me había quedado sin audiencia. Pero no por eso dejé de escribir poesía. No me importó que las modas fuesen otras, porque estaba muy seguro de lo que estaba haciendo, de que ésta era la manera más normal de escribir y que volvería a apreciarse la necesidad de alguien supiera contar un cuento a alguien. (Nicolás, 1994, p. 95)

Vemos, xa que logo, como Cunqueiro cría firmemente no seu modelo de escritura como válido e que había de ser visto doutro xeito en canto mudasen os valores que nese momento eran norma dentro do noso sistema literario. E isto, coa perspectiva do paso do tempo, podemos dicir que abofé se cumpriu. A poesía socialrealista encamiñábase ó deserto: a reiteración temática e o empobrecemento total da linguaxe poética agoiraban o esgotamento do modelo. O propio Celso Emilio nos seus últimos libros de poemas semella amplificar a súa vea lírica de carácter intimista, confesional, de dor pola infancia perdida; e outros autores que estiveran máis ou menos próximos ó modelo toman camiños particulares: a decidida elección polo formalismo de Ferrín que se albisca no “Sirventés pola destrucción de Occitania”, ou a poesía experimental de base fonoestilística do Novoneyra de “Vietnam canto” son exemplo disto. Curiosamente, a clausura da poesía social pode datarse coa aparición dun libro que propón unha outra cousa no seu título, a coñecida antoloxía *Novísimos da poesía galega* (1973) –un algo imitación do modelo español– onde autores mozos que non apareceran aínda nas nosas letras poñen as últimas pedras sobre a corrente que dominara a literatura galega unha ducia de anos, non por romperen con ese modelo senón por evidenciaren o esgotamento do mesmo.

Chegamos así ó famoso ano 1976, cando se produce a fonda viraxe na poesía galega ó se publicaren *Con pólvora e magnolias* de Ferrín, *Mesteres* de Arcadio López Casanova e *Seraogna* de Alfonso Pexegueiro. Existe nos tres libros unha notable apertura temática e unha acesa defensa da importancia da linguaxe poética, tremendamente descoidada naqueles anos anteriores como ferramenta indispensable na construción do produto estético. Malia termos estes tres libros como reacción fronte ó esgotamento do modelo literario, foi o poemario de Ferrín o que abandeirou a renovación poética galega polo feito de os outros dous non posuíren moita tirada polo que non foron moi coñecidos en Galicia, e ademais por se tratar de dous autores que non tiñan a traxectoria recoñecida do primeiro. Precisamente, foi esa traxectoria, tanto literaria coma política –desde logo nada sospeitosa–, a que lexitimou un modelo de poesía dentro do sistema onde non prima a mensaxe social, senón a autonomía estética do texto independentemente da temática que trate. Por isto podemos afirmar que se trata dun libro con clara vontade de intervención den-

tro do sistema, e que indirectamente rescata a figura de Álvaro Cunqueiro, quen non deixara de camiñar por esa vía. Para apoiar esta teoría, basta con lembrarmos o poema de *Con pólvora e magnolias* “Momento último”, onde, despois dunha cita das “Soedades da miña branca Señor” do mindoniense, Ferrín dialoga decadentemente cos amores perdidos a través do tempo de igual maneira que fixera Cunqueiro.

Deste xeito, o sistema literario galego muda fortemente os seus valores, e dunha maneira progresiva a figura de Álvaro Cunqueiro irá recuperando a centralidade perdida, unha vez que o seu modelo foi lexitimado a través dos poemas de Ferrín. Así, os novos lectores achéganse á súa poesía sen a visión negativa previa que o descualificaba, e tamén a crítica redescubrirá as súas calidades, ata o punto de se dicir de *Herba aquí ou acolá* que é «o cume da súa poesía e tamén o cume da poesía galega do século XX» (Méndez Ferrín, 1990, p. 162). Este periplo da periferia ó centro do sistema vai rematar coa canonización oficial do Día das Letras de 1991.

En cinguíndonos ó período que abranguen as traducións no *Faro de Vigo* (1964-1980), comprobamos que estas se desenvolveron no momento de maior marxinalidade da escrita do mindoniense no sistema literario galego, e só no final deste tempo empezaba a se enxergar a viraxe poética que abrise novos camiños para a lírica, camiños moitos xa presentados por Cunqueiro coas súas traducións e poemas no *Faro de Vigo*.

4. Funcións das traducións no *Faro de Vigo*

Para analizarmos as intencións e consecuencias das traducións de Cunqueiro no *Faro de Vigo* utilizaremos a teoría de González Millán (1995, p. 68) verbo da tradución nun sistema marxinal como o galego, onde considera que existen tres funcións primordiais que desenvolven os textos importados: a primeira consiste nunha función expansiva para fortalecer o feble repertorio; a segunda é unha función diversificadora que dá cabida a novos discursos; e a terceira función trata de consolidar unha poética nova en conflito coa actual. Contra a rixidez de calquera estratificación apuntamos que tampouco estamos a falar de compartimentos pechados, xa que un mesmo texto pode realizar máis dunha función e outros devalan entre o prestixio acumulado no sistema orixinal e a novidade que representan no sistema receptor, cando non actúa como fonte de innovación no repertorio.

4.1. Función expansiva

Dentro da función expansiva subxace a intención primeira de toda tradución nun sistema literario minoritario, que é poñer a lingua en circulación, gañarlle espazos e darlle presenza, como describe Even-Zohar (1996, p. 61):

No primeiro caso a literatura traducida vén cubri-la necesidade que unha literatura nova ten de poñe-la súa lingua, hai pouco creada (ou

renovada), a funcionar na maior cantidade posible de xéneros literarios para facela útil como variedade literaria e que poida ser utilizada por uns usuarios que está comezando a ter.

Cabo desta intención de pór en circulación a lingua subxace tamén a busca de prestixio que posúe o outro, o estranxeiro, e que se produce acotío nas importacións asimétricas dun sistema literario forte a un feble. Por iso as traducións de clásicos, de obras canonizadas en sistemas fortes, non soamente veñen cubrir as lagoas existentes nun sistema marxinal na súa propia lingua, senón que tamén actúan como gancho mediante o seu prestixio orixinario para visualizar as posibilidades do idioma e por ende do propio sistema, propiciando, xa que logo, o reforzamento deste último nas formas discursivas que se importaron.

Disto foron perfectamente conscientes as elites galegas que dirixiron os seus esforzos desde o século XIX co fin de cubriren os baleiros existentes no noso sistema cultural, xa fose nun primeiro momento escribindo unha nova historia e orixe común da man de Murguía e poñendo os cimentos do sistema literario moderno con Rosalía de Castro, xa fose coa creación dunha prosa e un teatro galegos ó tanto do que acontecía no resto de Europa a xente do Seminario Estudos Galegos e do Grupo Nós. Do mesmo xeito actuaron as elites que trataron de retomar o traballo cultural en Galicia a partir de 1950 arredor dos proxectos de Galaxia e Grial, e concretamente Álvaro Cunqueiro, aquel que teimou sempre en fortalecer a cultura galega anosando o prestixio do outro. Esta necesidade contemplábaa xa Cunqueiro por 1950, cando alborrexando a lenta recuperación cultural recluído no seu Mondoñedo lle escribía a Del Riego:

Hai que traducir ó galego aquilo que é apremiante, urxente, que seña dito entre nós, e si todo se fai arqueoloxía e cacheo de castros e arquivos, hai que botarse fóra e decir, con boca de outros, anosando aquilo que os galegos deben saber. Quizaves todo seña paredar no mar, pero non por iso deixarei de facelo.

Nestas palabras Cunqueiro móstrase plenamente consciente ó mesmo tempo da necesidade dese traballo a prol do sistema e do desagradecido que resulta. En palabras de Figueroa (2001, p. 155-156), trátase de importacións feitas desde o campo de produción restrinxido, por un produtor do mesmo campo – neste caso nunha situación tamén restrinxida ou marxinal –, co fin de aumentar o capital simbólico do campo literario. Para o mindoniense a situación non mudara en exceso contra o final da súa vida:

O non querer traducir doutros idiomas ó galego paréceme unha das cousas máis absurdas do mundo. A min seméllame unha enor-

me estupidez. Eugenio D'Ors decía: “Desgraciado aquel que solo conoce el sabor de la cocina materna pero desgraciado también aquel que no conoce los sabores de otras cocinas”. Creo precisamente que un dos problemas que habrá que abordar é que nós non temos en galego unhas cantas obras esenciais: A Eneida, de Virxilio, a Odisea e a Ilíada, pero especialmente a Odisea, non temos o Shakespeare, non temos o Dante, e esto hai que conseguilo por tódolos medios. Unha literatura non é unha gran literatura se non ten eso. Temos que te-la Eneida, o Quijote, o Shakespeare, o Dante, e esto é absolutamente imprescindible. Esta é a cultura e a cultura non funciona por compartimentos estancos. (Nicolás, 1994, p. 165)

Cunqueiro non quedou parado fronte a esta eiva patente do sistema literario galego, senón que intentou minimizala desde as páxinas de “Letras”, tanto celebrando calquera tradución que se editara na nosa lingua como mediante as súas tradución, como reconece na seguinte recensión do *Macbeth* traducido por Pérez-Barreiro e editado por Galaxia:

Esta tradución de *Macbeth*, como saben os lectores, sae dos prelos de Galaxia pouco despois de *O principio* de Saint-Exupéry. Coidamos que este é un bon camiño, e que o idioma, o desenrolo do noso idioma, e por ende o da nosa cultura, necesita da tradución a el de obras mestres, aínda que non fora máis que por así se lle pide chegar ao linde mesmo das súas posibilidades. Non outra, por de parte nosa, é a intención derradeira das traducións que de poemas de varias falas, nesta páxina de FARO DE VIGO, se fan ao galego. (*Faro de Vigo*, 8-10-1972, p. 22).

Expón así Cunqueiro baixo a sinatura de Álvaro Labrada estas dúas intencións capitais que posúen as traducións no feble polisistema galego, contribuír ó desenvolvemento do idioma e recoller as obras canonizadas dos polisistemas fortes, e faino convocando a Shakespeare, porto seguro do mindoniense, a quen poría unha vez e outra como exemplo da bagaxe/prestixio que non pode faltar como modelo. De feito, noutro artigo do *Faro de Vigo* o 10-12-1978, titulado “Cando un Shakespeare en galego?”, despois de eloxiar unha reedición do escritor inglés en catalán cita a Curtius para sinalar que «unha lingua culta ten que tere un Platón, un Virxilio e un Shakespeare», e laiándose da situación galega: «¿Non hai, nesta hora galega, quen entre nós se poida poñer a esas traducións? En definitiva, á tradución galega dos grandes clásicos». Pois esta tarefa, esta angustiada arela de conseguir algo do prestixio do outro para anosalo, desenvolveuna paseniño, constante e case anonimamente o de Mondoñedo e desde logo, como afirma González

Gómez (1990, p. 94), en detrimento da súa obra de creación xa que a esta lle roubou tempo abondo coas traducións que morrían de domingo a domingo.

Despois das reiteradas alusións á necesidade de traducir os clásicos ó galego, vexamos sumariamente como o mindoniense desenvolveu esta tarefa. En primeiro lugar chama a atención o feito de non apareceren máis traducións de Shakespeare có soneto xxiii (21-11-1972), aquel que empeza «Como un mal actor no escenario» e que se recolle na escolma dos poetas traducidos por Cunqueiro (1991, p. 53). Posiblemente o continuo alegato a prol da tradución do escritor inglés estivese máis encamiñada á súa obra teatral, xénero abofé nunha posición máis feble e necesitada de prestixio dentro do sistema literario galego. Da literatura inglesa podemos rescatar outra senlleira tradución dun autor do canon universal e prototipo de romántico do seu tempo, Lord Byron, de quen traduciu o poema “Xa nunca máis non iremos de vagar” (1-8-1971, p. 34).

Outra das presenzas que sempre reclamou na nosa lingua Álvaro Cunqueiro foi a de Dante Alighieri, de quen deixou un testemuño coa tradución do Canto xxvi do “Purgatorio” (3-1-1965, p. 18):

E pra dar lugar a que outro me falese,
que a carón estaba, foise polo lume
coma un peixe lixeiro póla auga.
Acaroeime a aquel que xa saía
e díxenlle que gustaría de saberlle
o nome, e de escoitarlle o que me dixese.
Il comezou a decir de moi bon grado:
–Tanto me obriga a túa cortés demanda
que de ti non me poido eu escondere.
Eu son Arnau, que chora e vai cantando;
triste miro a tolemia de noutrora,
e con ledicia o ben que vai a virme.
Ora che prego, por aquela Virtude
que deica a cima da escala ben te guía,
que pase axiña o tempo da tristura!
Dixo, i-escusouse no fogo que o afinaba.

Na mesma corda situamos a tradución do soneto “Beleza de muller” do florentino Guido Cavalcanti (10-4-1977, p. 35), de quen Cunqueiro afirma que «é o autor do cancionero máis representativo do Dolce Still Nuovo, herdeiro da grande tradición dos proençaes, que recolle a concepción do amor como vía de conocimiento, nunha sutil orfebrería verbal de elegancia e armonía non superadas». Velaquí o poema:

Beleza de muller e seductor corazón,
e cabaleiros armados que sentís sexan,

cantar de paxaros e rezonar de amor;
naves frolicas que corren o mar;
áer sereo cando as albores quebran
e folerpas blancas que caen sin vento,
ribeira de río e frolicos prados,
ouro, prata e azul en atavíos:
todo esto sobrepasa a fermosura e o valor
da miña dona e o seu xentil coraxe,
que fai parecer vil todo outro que se mire.
E é tanto superior toda cousa conocida,
coma o ceo meirande é que a terra.
A quen de tal natura é, os bens lle sobran.

Unha viraxe cara ó clasicismo das letras xermanas convócanos inmediatamente a Hölderlin, autor de referencia para o Cunqueiro lector e, como xa vimos, fonte inaugural do seu traballo como tradutor. Xa na década de 1950 avisaba Cunqueiro da idoneidade de traducir ó galego os versos do alemán por dúas razóns:

a) Aitalidade de Hölderlin, iste volta ser considerado nun primeiro plano pola máis alta poesía do noso tempo. É unha fonte viva, e a súa esperanza poética, pola mesma traxedia da súa vida, esgotadora. b) Hölderlin é un clasicismo que é posíbel para nós, galegos. Vainos Hölderlin mellor que Virxilio, que era, no fondo, unha melancolía insondábel. Il ollaba columnas nas mámoas turinxas e fixo compatible a bidueira e o orde dórico, a assemblea dos ventos nos castiñeiros e a craridade do discurso platónico. Nós, os celtas, podemos ser unha Grecia, outra eterna Grecia. Unha vida vagabunda ten tamén a súa arquiteitura. Hölderlin amosouno. (Cunqueiro, 2003, p. 57-58)

Vemos, logo, como para Cunqueiro a obra de Hölderlin podía ter un valor superior ó prestixio do sistema orixinal por se axectar perfectamente ó discurso nacional que se estaba a reconstruír por parte das elites culturais galegas, o que demostra que un texto importado non vai ter as mesmas implicacións que tivera no seu sistema orixinal. O que si leva consigo é parte do prestixio recadado como obra canonizada nun polisistema forte como o alemán, e así o pensaba Cunqueiro ó declarar que «Hölderlin figura entre os meirandes creadores no conxunto da poesía europea dos derradeiros séculos. Tiña verbas como o día ten luz.» (4-1-1970, p. 25). Esta nota figura nun artigo literario co gallo do segundo centenario do nacemento do poeta, e acompaña a tradución de tres poemas (“Adeus”, “Forma i esprito” e “Idades da vida”). De Hölderlin traduciu tamén no *Faro* “Dúas primaveiras” (9-5-

1965, p. 8); “A diótima” e “Confiado creente” (11-5-1975, p. 25); e este “O poeta diríxese ás parcas” (22-6-1975, p. 28):

Concédeme outro verán tan soio,
poderosos seres, eu outro outono pra un canto maduro,
e cheo esteña o corazón do doce xogo, e propicio,
e deica a min a morte veña entón.
A alma, á que en vida o bon dereito
lle foi negado, tampouco repousará acolá no Orco.
Pro si acado o meu poema, que pra min é santo,
benvido me serás, tranquíu mundo das trebas.
Aínda que a miña canción non me acompañe
na baixada, contente estarei, que unha vez
vivín como viven os deuses, e ren máis preciso.

Outro autor con prestixio abondo das letras alemás e fonte recorrente de Cunqueiro é Rilke. Deste autor traduciu no *Faro* seis poemas: “Viravolta” (30-4-1967, p. 21), “Un deus ben pode” (9-3-1969, p. 7), “Día de outono” (21-12-1969, p. 28), “Lacrimosa” (25-2-1973, p. 27), “A rosa roxa” (14-12-1975, p. 29) e “A primavera volveu” (16-1-1977, p. 35).

Pero se existe un sistema literario ó que se acode historicamente na busca de prestixio este é o francés, paradigma da centralidade dos polisistemas europeos modernos e continuo provedor de modelos para os demais sistemas. Desde este punto de vista podemos considerar que funcionan do mesmo xeito cós “clásicos” anteriores as traducións de Baudelaire (25-6-1972, p. 22), Valéry (26-7-1970, p. 25; 5-12-1971, p. 30) e Apollinaire (4-4-1965, p. 8; 2-1-1966, p. 8), non tanto por transcorreren os anos necesarios para que pasen a formar parte da reserva textual definitivamente canonizada, senón por ocuparen un lugar de privilexio desde os seus discursos dentro do forte e dinámico sistema literario francés.

4.2. Función diversificadora

Esta función realizárona a meirande parte dos textos traducidos por Cunqueiro, de entendermos a diversificación como a novidade do discurso poético respecto á creación autóctona do sistema que, como vimos, estaba notoriamente adscrita á liña socialrealista. Consonte este criterio, existe a diversificación tanto nos textos importados desde sistemas afastados ó receptor como naqueles contemporáneos que se distancian do discurso poético que ocupa a centralidade galega. Estamos, xa que logo, diante do corpus maior dentro das traducións de Cunqueiro no *Faro de Vigo*, no entanto, é ben posible facermos algún subgrupo e exemplificarmos a diversidade do discurso coa lectura dalgunha tradución.

Un primeiro subgrupo fórmalo as traducións de sistemas literarios “exóticos” para o canon occidental, tales coma o xaponés, o chinés e o coreano. Versos xaponeses aparecen ata seis veces nas páxinas de “Letras” de doce autores diferentes, algunhas veces intercalados con artigos sobre a literatura e os mitos nipóns, como cando traduce a Lafcadio Hearn (6-2-1966, p. 8). Da literatura coreana temos un testemuño (8-10-1972, p. 22) –con dous poemas tirados da versión inglesa de Graeme Wilson–, pero foi a poesía chinesa outra fonte de textos, xa que nas seis ocasións que aparece no suplemento cultural Cunqueiro ofrece unha pequena escolma de poetas chineses antigos de distintos períodos. Estes poemas traducíaos mediante versións inglesas como a de Auden –que tamén acompañaba dunha versión en portugués de Pesanha–, ou como o poema “Despedíndose dun amigo” de Li Po desde a versión de Ezra Pound (5-11-1978, p. 46):

Montañas azúes ó nordó das murallas.
Un río branco aparez e desaparec:
aquí nos separamos para ir cada un soio
ao traveso de mil leguas de ermo.
A alma, como unha grande nuben flotante,
a posta de sol, separación de vellos amigos
que cruzando as mans inclínanse a distancia.
Os nosos cabalos rinchan despedíndose tamén
namentras nos alonxamos.

Entre os textos importados que contribúen a ampliar o repertorio propio distinguimos aqueles orixinarios de sistemas en condicións parellas ou con históricos e mitos comúns que xeran certas relacións, por compartiren o que Figueroa (1996, p. 12) chamou unha mirada solidaria. Esta evocación da solidariedade na tradución actualízase tanto á hora de escoller poemas como nos paratextos, onde se rastrea evidente esta ideoloxía. Proba disto son as numerosas traducións do catalán –con cadanseu eloxio ó autor– que continuamente foron aparecendo en “Letras” e que xa ten estudado González Gómez (2003). Pero ademais podemos cualificar de privilexiadas as relacións co sistema catalán polo feito de conseguir o recoñecemento externo, tan necesario para as culturas en proceso de recuperación como elemento de autoafirmación (Figueroa, 2002, p. 58). Estas estratexias de supervivencia con claros precedentes na nosa historia contemporánea, utilizounas tamén Cunqueiro co poeta catalán Garcés: «É un poeta de ollada límpida, amiga dos menceiros e dos solpores, alguén, cáseque sombra, que escoita o mundo, as suas festas e as suas mortes. Galicia débelle gratitude a Garcés, que traduciu ao catalán dez poetas galegos» (31-10-1971, p. 33). Do único testemuño que temos de literatura vasca –un poema de Cuadra Etxaide, despréndese a mesma visión solidaria intersistémica: «A cousa é que se nos ativéramos aos que se chaman xornaes

nacionais de Madrid, non existirían nin as falas provinciais de España nin as súas literaturas» (13-5-1973, p. 30).

Fóra xa das fronteiras estatais temos abundantes exemplos onde funciona a mesma estratexia. Así, a idea de compartirmos un pasado mítico celta segue a funcionar para traducir poesía antiga de Irlanda: “A profecía de Cathba” e o “Canto do mensaxeiro da morte” de Cunqueiro sitúanse a carón de dous poemas premiados do *Cancioneiro de Poesía Céltica* de Pokorny que en 1950 traduciran Piñeiro e Fernández de la Vega (30-1-1966, p. 8). Xa modernamente, exercerán esta función textos de Yeats –de quen traduciu dez poemas– e Padraic Colum.

Se o pasado mítico nos vencella a Irlanda, o esplendor literario medieval fai tender pontes solidarias coas letras occitanas. Deste xeito, Cunqueiro traduciu por tres veces a Mistral, símbolo da literatura occitana moderna recoñecido polo canon occidental co premio Nobel. Os textos escollidos son “O acueducto” (12-9-1971, p. 18), “A condesa” (11-2-1973, p. 26) e “Retrato de Mireia” (8-2-1976, p. 25).

A mirada solidaria con outros sistemas dáse tamén ó se compartiren loitas lingüísticas parellas. Así, nun artigo titulado “Poesía de Bengala Oriental” (19-12-1971, p. 34), onde se relatán as peripecias dos escritores do Bangladesh e a súa lingua, atopamos o seguinte pé de foto: «Que a nosa lingua poida de novo revelar a sorpresa nova, a nosa lingua de todos os días», mentres uns manifestantes cantan o himno de seu. Esta sensación de proximidade séntese tamén cos escritores franceses do Quebec como Gilles Vigneult, de quen traduciu o significativo poema “Canadá” (8-12-1974, p. 29):

O meu país non é un país
é un inverno
O meu xardín non é un xardín
que é unha chaira
O meu camiño non é un camiño
que é a neve
O meu país non é un país
que é o inverno

Rematando coa función diversificadora, damos conta daqueles textos do século xx que abren rotas non exploradas daquela pola uniforme linguaxe poética que ocupaba o centro do sistema literario galego. Estes textos conectaban o noso repertorio con aquilo que se facía fóra da Península, e posúen polo tanto un gran valor formativo. As fontes, cando non son directas a través do francés, do inglés ou do italiano, veñen dos suplementos culturais dos xornais europeos e, sobre todo, grazas á colección da editorial Plaza&Janés “Selecciones de poesía universal”. Con todo, convén sinalar que o propio tradutor dá conta da existencia dunha versión de seu antes da saída da antoloxía en castelán.

Estamos diante do grupo máis numeroso de traducións, polo que, por acoutarmos un algo o campo, daremos uns cantos exemplos deste esforzo informativo. En primeiro lugar, existe unha serie de artigos que debullan o panorama contemporáneo dalgún sistema literario á vez que recollen algúns poemas. Así, ó mesmo tempo que saían en Londres e París antoloxías da poesía grega dos últimos anos, en voga logo do premio Nobel de Seferis en 1963, escribía Cunqueiro un artigo titulado “Poesía grega moderna” (16-5-1967, p. 10), onde, ademais do citado poeta, aparecían os famosos versos da “Ítaca” de Cavafis e mais “Os ollos de Circe” de Yeralis. Do mesmo xeito, Cunqueiro escolmou a actualidade da poesía rumanesa, no artigo “A nova poesía rumana” (19-5-68, p. 8), onde recolleu poemas de Ion Vinea, Magda Isanos, Maria Banus e esta “Historia sentimental” de Nichita Stanescu:

De pronto, ollábamosen a cotío,
eu no cabo dunha hora,
ti no outro cabo.
Como as dúas asas dunha ánfora.
Soio as verbas revoaban entre nós,
ida e volta,
podía cáseque ollar o seu movemento,
e de golpe eu deixábame cair de xoennlos,
pra mirar a herba curvada
pola caída dunha verba
como sob a pata dun león que corre.
As verbas revoaban, reboavan, a carón de nós,
ida e volta,
e mais eu te amaba,
mais nun turbillón visibel case,
elas somellaban á estrutura da materia
tal como era nos orixes.

O poema “Saudade” de Nima Yusiyy serve para describir o estado das letras persas do momento, agora abertas á influencia occidental de Eluard, Aragon, Pound, Eliot e Neruda (26-1-1969, p. 12). As literaturas nórdicas tamén tiveron o seu lugar en “Letras”, especialmente a de Suecia, que ten dedicado o artigo “A nova poesía sueca” (30-7-1972, p. 24), onde aparecen poemas de Lars Forssell e Lars Noren. Ademais, cualifícase este período de «Idade de Ouro» da poesía sueca e, precisamente, relaciónase esta bonanza coas numerosas traducións ó inglés, ó alemán, ó francés e ó castelán que se están a facer. Isto reflíctese na páxina de “Letras” coa presenza recorrente de autores como Arthur Lundkvist, T. Tranströmer, Elmer Dirktionius e, sobre todo, o Nobel de 1974 Harry Martinson, de quen traduce nove poemas entre o 13-10-1974 e este “O refuxiado” do 30-9-1979:

Tendo retornado dende os dentes da morte
coidou que vivía como un fantasma.
Parecíalle que había
Unha culler de máis na mesa.

Mirábase no espello da sopa, dubidando,
e logo comía famento deica ao dibuxo do plato,
unha escena de caza de Joshia Spode o Mozo.

Fóra soaba o corno de caza, era outono,
e aínda seguía cazando algo polo mundo.

Mediante a tradución graduada de distintos autores Cunqueiro deu mostra das escritas representativas que se sucedían nos distintos sistemas literarios, sen entrar a valoralas como fixera nos artigos anteriores. Así, por exemplo, do italiano temos traducións de Eugenio Montale, «o meirande poeta de Italia e dos primeiros do mundo» (28-3-1971, p. 25), Salvatore Quasimodo, Cesare Pavese, Marino Maretti e Giuseppe Ungaretti, de quen rescatamos este “Con lume” (30-5-1976, p. 38):

Con lume nos ollos, un nostálxico lobo
camiña a núa quietude.
Non atopa máis que sombras de ceo sobre o xelo.
Fúndense serpes fátuas e violetas de breve vida.

A lingua francesa dominábaa Cunqueiro, ou en palabras de González Gómez (1990, p. 80), «cando o noso poeta traducía do francés sentíase como en casa», e isto vai repercutir na ampla nómina de autores francófonos que desfilan por “Letras”: Charles Péguy, Gerard d’Houville, René Guy Cadou, Jules Superville e Raymond Queneau son unha pequena mostra do representada que foi a literatura francófona contemporánea no suplemento cultural.

O século XIX e XX da literatura en lingua inglesa tamén ten o seu lugar en “Letras”. Escritores británicos como Keats, Thomas Hardy e W. H. Auden acoden a estas páxinas no galego de Cunqueiro, así como os escritores estadounidenses contemporáneos, dos que recolleu un abano ben amplo, onde destacan as traducións de Whitman, Pound, Wallace Stevens, T. Roethke, Langston Hughes e un dos autores máis presentes no suplemento, Carl Sandburg. No entanto, o que pretendemos destacar neste punto é a profusión con que Cunqueiro verteu ó galego poemas de autores *beat*, tales como Gregory Corso, Ferlinghetti, Ginsberg e Kerouac (17-9-1978, p. 47):

“Coro 127”
Ninguén conoce a outra cara

da miña casa,
a miña esquina na que nacín,
poirentas guitarras
da miña pequena rua
onde brinquei coas miñas irmáns
e agardei polas seráns a posta do sol
chamando aos nenos
e miña nai de volta á casa
traguíame de merenda
fragantes tortillas e hervellas.
Esa Terra de Mel Pura
de Mominu
onde vivín milleiros de millóns
de corpos pasados
cando branco e alegre era tamén
coma un lago de luz.

Debemos rescatar tamén algunhas achegas que amosan a actualidade e heteroxeneidade do suplemento literario. Falamos, por exemplo, dunha tradución de Celan (9-5-1971, p. 20) co subtítulo “Descoberta dun poeta”; os nove poemas do cantor nado en Montreal Leonard Cohen e os cinco textos do checo Vladimir Holan.

O afán aperturista de traer ó galego poemas de autores tan heteroxéneos é tal que mesmo chega a imporse ós propios gustos e á ideoloxía do Cunqueiro lector. Deste xeito, falando dos posibles Nobel de 1969 traduce un poema do francés Aragon coa seguinte información paratextual: «comunista director de “Lettres Françaises” que está sendo loubado póla crítica» (19-10-1969, p. 21). Este distanciamento e impersonalidade ben mostra como pesa máis a vontade informativa cás discrepancias ideolóxicas. Máis evidente é o caso da tradución de Mao “Adicatoria pra unha fotografía das milicias populares femininas” (15-3-1970, p. 29), co comentario final do tradutor «así están as cousas»:

Froles poderosas do vento fútiles de cinco pés
a luzada i-alba crarexando sober do campo de maniobras
solprendente pensamento das mozas mozos de China
non gostar de traxes roxos
preferir os vestidos de guerra.

4.3 Unha nova poética

A relación entre a poesía de Cunqueiro e as súas tradución semella un feito evidente para a crítica, aínda que a inexistencia dunha edición completa dos poemas traducidos impida sabermos exactamente ata que punto inflúen

uns nos outros. Pero a liña que seguen é común, como afirman e exemplifican González Gómez (1990, p. 118-121) e Costas González na súa edición de *Herba aquí ou acolá* (1991, p. 46-48):

Ó longo dos versos dos preto de douscentos poetas que verteu ó galego, sobre todo dos traducidos ou versionados nos seus últimos dez anos de vida, achamos moitos argumentos líricos que logo atopamos reflexados na súa poesía. Hai títulos, anacos de poemas, poemas case enteiros, algúns versos, imaxes, etc, que, ou ben son paráfrases de poemas de Cunqueiro, ou ben Cunqueiro parafraseou as traducións que el mesmo fixo.

Así pois, a voz lírica que se vai despedindo decadentemente dos gozos da vida derramados polo tempo, presentes na poesía última do mindoniense, comparte a poética do soño e viaxe, marxinada no sistema galego, con tradución abondas. É dicir, o espazo negado que supuxo o silencio longo do poeta Álvaro Cunqueiro tentouno compensar desde as traducións dos poetas cos que máis a gusto dialogaba, libres como eran dos prexuízos ós que el estaba suxeito por seren autores estranxeiros; en definitiva, falando cos seus versos. A estratexia consistía entón, en palabras de Lambert (1999, p. 264), na loita contra as convencións locais a través do uso de convencións exóticas, alleas, que vaian devagar repercutindo na orde do sistema. Estamos ás portas, xa que logo, de mudar un modelo literario, e as traducións de Cunqueiro que apostaban pola súa marxinada poética de seguro contribuíron, lexitimando e dándolle o prestixio necesario. Seguiron, deste xeito, a evolución que describe Even-Zohar (1996, p. 60):

Nesta situación, cando están a emerxer novos modelos literarios, a tradución pode moi ben chegar a ser un medio para elaborar un novo repertorio. A través das obras estranxeiras, vanse introducindo na literatura orixinal características (tanto teóricas como prácticas) que antes non existían. Isto posiblemente englobe non só novos modelos de ve-la realidade, para substituí-los vellos que non son efectivos, senón tamén todo un abano doutros trazos, coma tal, unha nova linguaxe poética ou novas estruturas e técnicas de composición.

Non podemos esquecer que algúns dos poemas que ía escribindo Cunqueiro (1991, p. 48-49) aparecían tamén no *Faro de Vigo*, polo que convivían coas traducións. Consonte o anterior, escolmaremos algúns destes textos paradigmáticos que abriron unha certa fenda no espazo poético do social-realismo, como estes versos de Henri Michaux (18-4-1965, p. 8) que poderían pasar como poemas das “Vellas sombras” de Cunqueiro:

...Ou, sin romperse, como unha taciña,
levaime nos bicos, nos peitos que se erguen
respirando a vida. No sol da mán que sorrí,
nos longos túneles dos osos,
ou nas enrugadas da pel da vella amante.

No mesmo ano achamos outros poemas que se acollen perfectamente ó modelo poético que defendeu Cunqueiro, que ademais teñen o xa visto valor solidario. Trátase do poema “Canto das cousas que morren”, do estoniano Juhan Liiv, nuns versos que describen o paso demoledor do tempo, sobre todo para o seu pobo: «Canto o meu pobo que morre / i-é o canto máis triste» (13-6-1965, p. 9); e o esloveno Oton Zupancic, que no poema “A lanchiña” (20-6-1965, p. 8) parece versificar a historia dun outro Sinbad:

Navega, navega, lanchiña de prata
pólo verde mare!
Na lanchiña van tres mozos,
tres tenres mociños.
I-os tres mozos un canto me ofrecen,
un canto fermosísimo:
–Navega, navega, lanchiña de prata
pólo verde mare!
Máis alá do mare, do mare verde,
hai campos de ouro
e máis alá dos campos,
prados e grandes bosques.
Pro os tres mozos i-eu mesmo
casa non temos,
nin esposa. As nosas casas
están lonxe, máis aló, máis aló do mare.
I-as esposas, un soño.

Na mesma liña podemos situar o poema de Sandor Petöfi “Erma é a terra” (31-10-1965, p. 10), a quen como a outros autores traducidos en “Letras” –Hölderlin, Rilke, Heine ou Pound– dedicou un poema nas “Homenaxes” de *Herba aquí ou acolá*.

Nalgunhas ocasións xa se especifica nos paratextos a sintonía poética co autor, coma no caso de Cummings, declarado «home ceibe, ledo e soñador» (31-3-1968, p. 20); Brian Patten, que «non quere cambiar a sociedade enon fai poesía política ou social, senón que quere cambiar o corazón das xentes» (11-1-1976, p. 26); e Kenneth Patchen, de quen di «non foi mui estimado polos da súa xeneración, pro é un verdadeiro poeta» (30-3-1975, p. 24) xa que comparte co mindoniense o poder redentor do soño fronte á realidade.

Logo existen bastantes poemas nos que podemos rastrexar temas ou recursos comúns, tales como esta “rosa” de Anna Akhmatova (7-3-1971, p. 22) que en Cunqueiro será “herba”:

Señor! Ti ves, eu vou cansa xa
de resucitar e de morrer, e de vivir–
Toma todo, pro déixame respirar
unha vez máis o frescor desta rosa vermella.

Ou a utilización do nome do autor dentro do poema en falando da morte, como fixo R. Queneau (31-10-1976):

Non, non temo a morte das miñas entrañas
nin a morte do meu narís ou dos meus osos.
Tampouco temo moito este mosquiño
que se bautizou Raymond dun pai dito Queneau.

Do mesmo xeito poderíamos seguir citando poemas enteiros de Yeats, Colum, Supervielle, Pound, Eliot ou Pavese que amosan concorrencias ineludibles coa poética de Cunqueiro, é dicir, co repertorio alternativo á centralidade do socialrealismo ata 1976.

Conclusionós

Despois do visto estamos en condicións de afirmarmos que Álvaro Cunqueiro interveu conscientemente no devir do sistema literario galego a través das súas traducións. O mindoniense superou, abofé, o estadio de pór a lingua en circulación e lexitimar o propio sistema. Desde as páxinas do suplemento cultural que coordinaba, Cunqueiro influíu na consolidación e renovación do sistema literario galego mediante as súas traducións. Foi enchendo o “Letras” progresivamente de versos e poéticas da súa corda, afastadas da ortodoxia socialrealista do momento, preparando dalgún xeito a chegada do seu testamento literario, *Herba aquí ou acolá*.

Desde este punto de vista, resulta evidente a idea de que a selección de textos nunca é inocente, e máis nun contexto tan marcado ideoloxicamente. O mesmo que pode producir innovacións no sistema literario, o proceso de tradución tamén participa do proceso de construción da identidade nacional, e así debemos situar tamén as importacións dun Cunqueiro, quen, desde a súa chegada a Vigo, estaba na órbita do grupo comandado por Ramón Piñeiro.

Estas consideracións todas lévannos a coincidir con Lefevere (1992) e González Millán (1996) no concepto da tradución coma unha manipulación cultural, unha reescritura fortemente connotada ideoloxicamente. A etiqueta resulta especialmente suxestivo por falarmos de Álvaro Cunqueiro, manipulador de mitos, soños e tempos, que dedicou moitas horas e tinta para fortale-

cer o sistema literario de noso, coas súas verbas e as dos demais que acaban por ser súas, e defendendo sempre a súa poética a pesar da marxinalidade. Reclamamos, xa que logo, o recoñecemento de Cunqueiro como tradutor / manipulador cultural, en canto a que utilizou o plus ficcional do alleo para introducir novos recursos poéticos –limpos dos prexuízos determinados pola marxinalidade á que estaba sometido polo seu posicionamento ideolóxico– co fin de producir innovacións no sistema termo, e lexitimar así a súa poética.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ARMESTO FAGINAS, X.F. 1987. *Cunqueiro: unha biografía*. Vigo: Xerais, 1987.
- BOURDIEU, P. 2004. *O campo literario*. Tradución e presentación Carlos Pérez Varela. Título orixinal *Le champ littéraire*, 1991. Ames: Laivento, 2004.
- CARBALLO CALERO, R. 1975. *Historia da literatura galega contemporánea*, 2ª ed. Vigo: Galaxia, 1975.
- CASTRO, P.; TOBÍO, L. e DELGADO GURRIARÁN, F.M. 2005. *Poesía inglesa e francesa vertida ao galego*. Vigo: Galaxia, 2005.
- COSTAS GONZÁLEZ, X.H. 1991. Ed. de *Herba aquí ou acolá*. Vigo: Galaxia, 1991.
- CUNQUEIRO, Á. 1991. *Flor de diversos. Escolma de poetas traducidos*. Escolma e introdución de Xesús González Gómez. Vigo: Galaxia, 1990.
- 2003. *Cartas ao meu amigo. Epistolario mindoniense a Francisco fernández del Riego 1949-1961*. Limiar Francisco Fernández del Riego, edición Dolores Vilavedra. Vigo: Galaxia, 2003.
- EVEN ZOHAR, I. 1990. “Polysystem Studies”, número especial de *Poetics Today*, 11,1, p. 1-268.
- 1996. “A posición da tradución literaria dentro do polisistema literario”. Introducción de Camino Noia en *Viceversa*. Vol. 2, p. 57-65.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F. 1991. *Álvaro Cunqueiro e o seu mundo*. Vigo: Ir Indo, 1991.
- FERREIRO, C. E. 1989. *Longa noite de pedra*, 2ª ed. Sada: Edicións do Castro, 1989.
- FIGUEROA, A. 1996. *Lecturas alleas*. Santiago de Compostela: Sotelo Branco, 1996.
- 2001. *Nación, literatura, identidade. Comunicación literaria e campos de comunicación en Galicia*. Vigo: Xerais, 2001.
- 2002. “Literaturas minoritarias: autonomía e relacións interliterarias”. En *Anuario de estudos literarios galegos*, 2002, p. 55-67.

- GARCÍA DEVESA, C. 1996, “Algunhas ideas sobre a (i)lexitimidade das traduccións literarias”. En *Viceversa*, Vol. 2, p. 171-177.
- GONZÁLEZ GÓMEZ, X. 1990. *Álvaro Cunqueiro, traductor*. A Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1990.
- 2003. “Traduccións de poetas cataláns por Álvaro Cunqueiro e outras curiosidades”. En CERDÀ, MARTÍNEZ-GIL e R. VEGA (ed.) *Álvaro Cunqueiro e as amizades catalanas*. Sada: Edicións do Castro, 2003.
- GONZÁLEZ-MILLÁN, X. 1994. “Do nacionalismo literario a unha literatura nacional. Hipóteses de traballo para un estudio institucional da literatura galega”. En *Anuario de estudios literarios galegos*, 1994, p. 67-81.
- 1995. “Cara a unha teoría da traducción para sistemas literarios marginais. A situación galega”. En *Viceversa*. Vol. 1, p. 63-72.
- LAMBERT, J. 1999. “Literatura, traducción y (des)colonización”. En IGLESIAS SANTOS, M. (ed.) *Teoría de los polisistemas*. Madrid: Arco Libros, 1999.
- LEFEVERE, A. 1992. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge, 1992.
- MÉNDEZ FERRÍN, X.L. 1990. *De Pondal a Novoneyra*, 2ª ed. Vigo: Xerais 1990.
- NICOLÁS, R. 1994. *Entrevistas con Álvaro Cunqueiro*. Vigo: Nigra, 1994.
- NOIA CAMPOS, C. 1995. “Historia da traducción en Galicia”. En *Viceversa*. Vol 1, p. 13-62.
- PAZOS BALADO, Mª C. 1991. “Álvaro Cunqueiro traductor”. En SALGADO, X.M. e VILLANUEVA, D. (eds.) *Congreso Álvaro Cunqueiro*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1991.

